

Meme și carnavalul digital: forme ale rezistenței în contextul războiului din Ucraina

Petru-Ioan MARIAN-ARNAT

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România

petru.marian@usm.ro

Abstract: Against the backdrop of the war launched by Russia in Ukraine, social networks have become a resonance chamber of the conflict on the ground, a huge theatre of imagological battle, where different versions of reality face each other in order to gain popularity among public opinion. Digital memes represent a highly visible phenomenon of contemporary digital culture and could not escape the mobilization process triggered by the war in Ukraine.

Keywords: *Internet memes, Russia–Ukraine war, cult of Putin.*

Introducere

În contextul războiului declanșat de Rusia în Ucraina, rețelele de socializare au devenit o cameră de rezonanță a conflictului din teren, un uriaș teatru de bătălie imagologică, acolo unde se confruntă versiuni diferite despre realitate cu scopul câștigării popularității în rândul opiniei publice. *Memele digitale* reprezintă un fenomen extrem de vizibil al culturii digitale contemporane și nu au putut scăpa procesului de mobilizare declanșat de războiul din Ucraina. Memele digitale, prin care înțelegem mesaje repetate sau remixate, cu un conținut ludic, critic, satiric, materializate într-o imagine, un videoclip sau un text, sau o combinație de imagine și text, ce se propagă cu repeziciune de la o persoană la alta, prin intermediul internetului, sunt arme artisanale folosite intensiv în acest război de gherilă purtat din tranșeele rețelelor de socializare.

Cum rețelele de socializare au căpătat un caracter din ce în ce mai politizat în ultimii ani, această evoluție ar explica de ce memele s-au transformat din conținuturi hazlii și inofensive în comentarii sociopolitice corozive, care reflectă polarizarea și angajamentul ideologic al triburilor digitale implicate în reproducerea lor virală.

Considerăm că memele sunt forme ale rezistenței culturii populare la discursul mediatic, politic, economic, social dominant, expresii ale diversității și plurivocității sociale. Memele pot fi interpretate ca arme ale celor slabi, prin care sunt contestate ierarhiile consacrate și pozițiile de putere. În contextul războiului din Ucraina, rezistența este îndreptată împotriva aparatului de propagandă instituționalizată al Federației Ruse și a narativelor sale oficiale prin care se încearcă justificarea invaziei din Ucraina.

Una dintre direcțiile de acțiune a membrilor ucraineni sau pro-ucraineni a fost subminarea imaginii liderului Federației Ruse, Vladimir Putin. Universul memetic a exploatat această linie de atac întrucât politica de comunicare externă și internă a Federației Ruse este extrem de personalizată, cultivând insistent imaginea liderului providențial și puternic. Persiflarea și batjocorirea figurii autoritare a liderului rus ia forma rezistenței carnavalești și se petrece în logica lumii pe dos, a contrariului, a valorilor răsturnate.

Delimitări conceptuale

Termenul *meme* își are originea în cartea *The Selfish Gene* a biologului Richard Dawkins (Dawkins 1976). Adaptând teoria evoluționistă la schimbările culturale, autorul consideră mema o corespondentă pe teren cultural a genei din domeniul biologiei: „Dawkins a definit memele ca mici unități culturale, analoge genelor, care se răspândesc de la persoană la persoană prin copiere sau imitare. La fel ca genele, memele suferă variații de-a lungul procesului de transmitere culturală. În orice moment, multe meme concurează pentru atenția gazdelor; doar memele potrivite mediului lor sociocultural se răspândesc cu succes, în timp ce altele dispar” (Shifman 2013: 363). „Memele sunt mici fragmente de cultură care acționează ca și cum ar fi gene individuale în domeniul biologiei. Fiecare artefact poartă cu el o bucată din cultura în care a fost creat. Aceste gene se combină apoi pentru a deveni părți ale unui genom mai mare (conștiința socială).” (Niebuurt 2021) Forma, conținutul și sensul membrilor se modifică prin adăugarea sau pierderea unor detalii de-a lungul procesului de circulație culturală.

În ciuda originalității sale, teoria lui Dawkins a primit nenumărate critici și chiar concedieri definitive. I se reproșează analogia forțată între biologie și cultură, neclaritatea și lipsa de utilitate a conceptului central.

Shifman (2013) reține că în discursul despre meme predomină două analogii biologice: cu agenții patogeni virali și cu genele. Având ca model epidemiologia și genetica evoluționistă, cele două metafore sunt forțate și problematice pentru că trivializează fenomene socioculturale complexe și pentru că imaginează omul ca o ființă pasivă, lipsită de apărare în fața contaminării cu idei străine. În opinia altor cercetători (Brown 2014), conceptul de „meme” este inutil pentru explicarea proceselor culturale pentru că dublează noțiuni consacrate, cum ar fi „patern” cultural, „structură” sau „idee”, și pentru că orice act de transmitere a informației culturale presupune o doză de remixare și de variabilitate a originalului. Teoria lui Dawkins nu oferă suficiente clarificări nici pentru a permite delimitarea exactă a granițelor artefactelor culturale incluse în această categorie sau pentru a distinge memele de conținutul viral.

Utilitatea pentru științele comunicării și studiul mass-media va fi reconsiderată în lumina noilor evoluții din mediul online: procesul de distribuție a informației s-a demasificat și s-a individualizat. Această mutație a paradigmei comunicaționale face conceptul operabil, memele de pe Internet ilustrând evoluția ideilor ca urmare a schimbului sociocultural organic dintre utilizatori.

Cercetările mass-media au împrumutat conceptul de meme pentru a studia conținuturile virale care se răspândesc pe Internet. Definite inițial ca unități culturale minimale care se răspândesc de la persoană la persoană,

memele se transformă într-un gen al comunicării online. În această calitate, memele online sunt descrise ca „un mesaj remixat, repetat, care este difuzat rapid de membrii culturii digitale participative în scopul satirei, parodiilor, criticii sau al altor activități discursive.” (Wiggins 2016: 453)

Memele au fost transformate de Internet într-o practică extrem de vizibilă și răspândită, termenul devenind parte integrantă a limbajului popular din mediul electronic. Utilizatorii de Internet tind să atribuie eticheta *meme* unor fenomene specifice, cum ar fi anumite imagini statice sau animate însoțite de text sau videoclipuri, care sunt distribuite prin intermediul rețelelor de socializare și care generează multe derivate. Ilustrare a culturii vizuale care domină Internetul, memele constau într-o imagine statică, o imagine însoțită de o frază, un GIF (Graphics Interchange Format, o imagine animată) sau un videoclip. Caracterul iconotextual al acestor artefacte ale culturii online le apropie de posterele publicitare compuse dintr-o imagine de impact și un slogan laconic. (Denisova 2019: 9) Forma cea mai comună a unei meme este o combinație de imagine și text. Imaginile reprezintă referința culturală, arhetipul, care stă la baza remixărilor realizate de text. Textul conține, de obicei, o glumă care exploatează intertextual citate, aforisme, sloganuri. Atât imaginile, cât și textul joacă un rol în înțelegerea memei. (Shifman 2013)

Memele sunt artefacte multimodale ale culturii populare, fiind utilizate pentru a face comentarii publice despre realitatea politică și socială: funcția acestora s-a deplasat dinspre divertisment spre deliberarea politică și socială. Utilizatorii Internetului se folosesc de meme pentru a interpreta realitatea sau a negocia normele și valorile sociale. (Milner 2013)

Manifestări ale „culturii participative” (Jenkins 2009), „memele sunt locul contestării identității colective, arena în care hegemonia se confruntă cu rezistențele, iar publicul alege învingătorul selectând *like* sau *dislike*, și, cel mai important, *share*.” (Denisova 2019: 10) Prin cultură participativă, înțelegem capacitatea oricărui utilizator de a deveni coproducător al bunurilor culturale ca urmare a caracteristicilor bazate pe interactivitate ale noilor tehnologii de comunicare. Utilizatorii Internetului consumă informația în mod activ și participă prin diverse forme de colaborare și interacțiune la generarea de noi conținuturi. Dezvoltarea web 2.0 a modificat paradigma comunicării mediatică, bazată anterior pe un model al agendei (agenda setting) în care jurnaliștii, în calitate de „gardieni ai porților”, selectau informația și controlau astfel indirect maniera în care realitatea era interpretată. În modelul unidirecțional al comunicării, jurnalistul profesionist funcționa asemenea unui mediator al selectării și interpretării evenimentelor cu valoare de știre, ceea ce a imprimat un caracter asimetric relației sale cu cititorii. Monopolul jurnalistului asupra generării și distribuirii de conținut mediatic a fost contestat de emergența Internetului. „Modelul multi-direcțional, reprezentat de media on-line a făcut posibil nu doar consumul activ de conținut jurnalistic ci și generarea acestuia de către utilizatori. Un nou personaj apare în peisajul noilor-media, un amestec inedit între utilizator și producător: produser. Acești actanți activi și interconectați, selectează, ierarhizează, produc și distribuie on-line conținuturi susceptibile de a capta interesul.” (Sălcudean 2015: 25) Această demonopolizare a informației ca urmare a accesului ieftin și nediscriminatoriu la tehnologie a

modificat raporturile de forțe de pe scena comunicării publice, în sensul liberalizării și democratizării acesteia. Mass-media tradițională pierde teren, fiind concurată cu succes de cohorte de producători amatori. Prin posibilitatea ca mulțimea anonimă să conteste *statu-quo*ul comunicării mediatice, producându-și propriile conținuturi, pe propriile canale: blog, videoblog, microblog, rețele de socializare, Web 2.0 promite să fie cel mai liber și dinamic spațiu de exprimare. Noile media sunt considerate esențiale în facilitarea accesului oamenilor la dezbaterea democratică în interiorul sferei publice, care este supusă unor transformări structurale, în sensul deschiderii și multipolarității acesteia. (Habermas 2005)

Această promisiune de emancipare nu trebuie însă absolutizată, pentru că Internetul vine cu provocările și capcanele sale. Potențialul său comunicativ interactiv și contestatar este limitat de natura relațiilor umane și de structurile sociale și politice. (Papacharissi 2002) Pe de o parte, dorința de activism politic și social, de participare la viața publică a utilizatorilor este marginală, în comparație cu nevoia de informare, divertisment sau socializare. Pe de altă parte, comunicarea online accentuează riscul ghetozării și fragmentării spațiului public în comunități tribale ermetice, nedispuse să comunice și să delibereze. Web 2.0 conectează oamenii cu oameni, conferindu-le sentimentul de a aparține unei comunități care se reclamă de la aceleași valori. Camerele de ecou informațional sunt structuri închise care nu permit libera circulație a informației. Aceste forme de agregare socială din mediul online iau naștere de pe urma afilierii indivizilor la grupuri care împărtășesc idei, valori, viziuni despre lume asemănătoare, ceea ce, în lipsa posibilității unei contestări serioase din afară, creează percepția falsă că aceste idei sunt universal acceptate. La această problemă se adaugă decalajul de competență digitală între diferite segmente ale utilizatorilor Internetului, ceea ce limitează accesul unor categorii la sfera publică sau le afectează capacitatea de interpretare corectă a informației. În ciuda deschiderii sale fără precedent, comunicarea digitală este la fel de vulnerabilă ca și formele tradiționale de comunicare la intervențiile elitelor și ale structurilor de putere, care, mai ales în regimurile autoritare, pot lua forma supravegherii și monitorizării dizidenței, a represiunii individuale, a cenzurii și blocării accesului, sau a intoxicării informaționale și a propagandei. Toate aceste aspecte sunt de natură să întunece viziunea excesiv de optimistă despre puterea eliberatoare a rețelelor în privința deliberării politice: „Tehnologia singură nu poate schimba lumea – necesită intervenție umană. Platformele digitale oferă oportunități de emancipare pentru cei care caută să găsească informații imparțiale, pentru cei care împărtășesc opinii alternative, oferindu-le posibilitatea să se conecteze cu alți indivizi care împărtășesc aceleași opinii și să se mobilizeze pentru acțiune. Oamenii activi din punct de vedere politic folosesc tehnologia ca pe unul dintre instrumentele care îi ajută să-și atingă obiectivele, similar modului în care folosesc afișe, petiții, mitinguri sau întâlniri în mediul offline.” (Denisova 2019: 15)

În ciuda relativizării capacității rețelelor de socializare de a garanta emanciparea celor fără de putere, o serie de caracteristici intrinseci, dar și de design tehnologic ale ecosistemului online cresc oportunitățile de participare civilă la deliberarea politică. Internetul e depozitarul unei uriașe cantități de

informații care stau la dispoziția utilizatorilor și care nu pot fi cenzurate complet de intervențiile autorităților. Aceste informații constituie baza unei conștiințe civice latente, ce se poate activa în circumstanțe favorabile. Totodată, platformele de comunicare online oferă conexiuni rapide și fiabile indivizilor și grupurilor, punându-le la dispoziție o infrastructură tehnologică ce le permite creșterea vizibilității, facilitarea comunicării și conștientizarea apartenenței la o comunitate cu aceleași preocupări. Internetul permite creșterea vizibilității ideilor contestate și îi protejează pe autorii lor prin asigurarea anonimatului acestora. Internetul este un mediu prielnic pentru dezvoltarea diverselor forme de activism politic (atașarea simbolurilor la imaginea de profil, campaniile de crowdfunding) și a unor genuri noi de comunicare creativă (hash-taguri, tweet-uri, snaps-uri, meme).

În acest context, mecele sunt instrumente neconvenționale pe care oamenii le pot folosi în scopuri politice. Bazate pe imagini sugestive și simboluri capabile să suscite emoții puternice, mecele sunt instrumente persuasive valoroase ale unor campanii de comunicare. Reciclând creativ elemente ale culturii de masă în formule discursive care merg de la subversiunea ironică până la propaganda partizană, mecele bruiază discursul dominant, contestând ordinea politică și socială consacrată. Memele aparțin culturii populare a Internetului și ilustrează în cel mai înalt grad creativitatea colectivă, actul de producere, dar și cel de interpretare fiind descentralizate și individuale. Aceste caracteristici motivează ideea autonomiei fenomenului memetic, a nealinierii acestuia în raport cu puterea.

Anastasia Denisova este unul dintre autorii care subliniază ideea că utilizatorii angajați politic folosesc mecele online ca pe niște arme discursive. Autoarea identifică generarea și partajarea memelor ca principiu, practică și produs al intervenției narative în agenda hegemonică. Memele permit publicului să inițieze un asalt discursiv asupra puterii. Împărtășim opinia autoarei citate anterior care consideră mecele o formă de dizidență, citind fenomenul ca o ilustrare modernă a carnavalului medieval. Denisova conceptualizează mecele prin prisma teoriei carnavalului, dezvoltată de semioticianul formalist rus Mihail Bahtin. În lumea medievală dominată de dogmatism, carnavalul reprezenta una dintre rarele ocazii de eliberare, de opoziție împotriva tonului oficial al culturii eclesiastice. Carnavalul s-a remarcat prin utilizarea extensivă a diverselor forme de subversiune: de la vulgaritate, până la satiră și parodie, pentru a chestiona batjocoritor și a simula sub forma travestiului parodic discursul oficial. (Denisova 2019: 35)

Numit de către Bahtin „un tărâm utopic al comunității, libertății și egalitarismului” (Bahtin 1974), carnavalul ilustra logica lumii întoarse pe dos și constituia un real pericol la adresa ierarhiilor consacrate. Confruntate cu această amenințare, autoritățile medievale au confiscat carnavalul, oficializându-l și organizând propriile spectacole de glorie a valorilor conservatoare. Extensii moderne ale acestei forme corupte a carnavalului medieval ar putea fi considerate mass-media sponsorizată de stat și alte simulacre festive regizate de oficialități, a căror funcție este să consolideze *statu-quo*ul politic, social și moral.

Definitorie pentru cultura medievală, lumea carnavalescă este formula arhetipală a disidenței online a carnavalului digital. Carnavalul medieval permitea dezvoltarea într-un cadru festiv a „discursului alternativ, a multiplicității de stiluri și a heteroglosiei.” „Circulația memelor în spațiul digital recrează vibrația carnavalescă și rezistența sa lejeră: oamenii fac schimb de glume și comentează societatea și politica. [...] produse ale folclorului banal al Internetului, memele capătă forță politică atunci când sunt utilizate împotriva unei ținte politice.” (Denisova 2019: 36)

La fel ca participanții la carnavalul medieval care își exprimau sub protecția travestiului diverse nemulțumiri sociale sau politice, utilizatorii rețelelor de socializare își pot expune public dezacordul din spatele unor diverse forme de anonimat. Asemenea măștii medievale, personalitatea digitală garantează utilizatorilor un grad scăzut de expunere a identității reale în cazul activismului politic online, încurajând disidența. Crearea, aprecierea și distribuirea memelor devin astfel practici facile, care pot ocoli cu succes tentativele de cenzură. La acest lucru contribuie și faptul că proveniența memelor nu poate fi urmărită cu ușurință, ele fiind creații generate de utilizatori, care nu aparțin nimănui și aparțin tuturor în același timp. Cenzura este pusă la grea încercare și ca urmare a caracterului vag, indirect și aluziv al acestor artefacte culturale.

Marshall McLuhan (McLuhan 1964) formula teoria determinismului tehnologic, vorbind despre o influență hotărâtoare a tehnologiilor de comunicare asupra vieții umane la nivel individual și social. Habermas (Habermas 2005) lega nașterea conștiinței critice a sferei publice de apariția presei independente. Aceasta lua locul cafenelelor și saloanelor în care se consolidase o cultură timpurie a raționalității și dezbaterii, contribuind la coagularea simțului civic și la crearea și consolidarea competenței politice a oamenilor obișnuiți. Puterea devenea astfel publică, supusă contestărilor. Credem că cele două teorii pot fi suprapuse, în sensul că evoluția tehnologiilor de comunicare poate fi legată de procesul de modificare a configurației și a raporturilor vieții politice.

Deschiderea sferei publice continuă și astăzi, odată cu rafinarea rețelelor de comunicare și cu apariția platformelor interactive care oferă suport pentru exprimarea opiniei publice. Agora se mută în mediul electronic, acolo unde forum-urile, rubricile de comentarii, grupurile de discuții, rețelele de socializare preiau funcțiile de control și supraveghere a puterii politice. Putem afirma, fără să exagerăm, că grupurile de discuții online, rubricile de comentarii ale articolelor din presa electronică sunt moștenitoarele firești ale cafenelelor, cluburilor și saloanelor literare de odinioară, cu precizarea că absolut oricine, indiferent de starea materială sau clasa socială, este liber să se exprime aici. Ca urmare a orientării spectaculoase din prezent a mediilor de comunicare spre interactivitate, sfera publică actuală ne pare mai descentrată și mai liberă decât oricând.

Este indubitabil că societatea informațională, caracterizată de diversitate și deschidere, își pune amprenta în mod subtil asupra mentalității oamenilor, a manierei de a interacționa și de a privi lumea. Este pentru prima dată în istoria umanității când nu mai putem discuta de existența vreunei bariere tehnologice sau a vreunui monopol pe piața ideilor și a cunoașterii care să împiedice exprimarea viziunilor alternative, a elementelor culturale și politice, oricât de locale, periferice și excentrice ar fi ele. Milioane de indivizi al

căror acces nu mai poate fi îngădit prin cenzură sau măsuri administrative au acces în timp real la informații, devenind la rândul lor relee de propagare a acestora sau chiar autori. Internetul este un catalizator al creativității și al gândirii critice, încurajând dispariția graniței dintre producătorul și consumatorul informațiilor și al bunurilor culturale și permițând manifestarea antagonismelor care altfel ar rămâne latente. Acest tip de societate informațională multipolară schimbă inevitabil și regulile jocului politic. Internetul devine un instrument politic redutabil al autorităților dar și al cetățenilor. Ne interesează mai ales abordarea acestui fenomen sub cel de-al doilea aspect al său. Credem că apariția noilor tehnologii reprezintă un factor de democratizare suplimentară a sferei publice, mutând accentul pe participarea intensă la dezbaterile care pun în discuție subiecte de interes public.

Propagandă și rezistență în social media, în contextul războiului din Ucraina

În data de 24 februarie 2022, Rusia a invadat Ucraina, marcând o escaladare abruptă a conflictului ruso-ucrainean, care începuse în 2014. Invazia a debutat la primele ore ale dimineții, când Putin a anunțat cu o mină serioasă și amenințătoare o „operațiune militară specială” pentru „demilitarizarea și denazificarea” Ucrainei. De la primele focuri de armă și până în prezent, părțile combatante s-au angajat într-o confruntare de uzură purtată atât pe câmpul de luptă cât și în tranșeele rețelelor de socializare. Miza acestei a doua bătălii este legitimarea propriei versiuni despre adevăr. Mediul online a devenit spațiul de articulare discursivă a proiectelor și viziunilor diferite despre realitatea socială. Încă din primele faze ale conflictului, meme-urile de pe Internet au fost folosite pe post de arme discursive, alimentând prin remixări succesive escaladarea războiului de gherilă purtat pe rețelele de socializare. Ucrainenii și simpatizanții lor din toată lumea au fost foarte creativi în acțiunea lor de subminare a discursului hegemonic rus.

Desantul rus în Ucraina a fost pregătit de un intens foc de baraj executat de către propaganda rusă, prin intermediul organismelor de presă din audio-vizual și online controlate de stat. Una dintre liniile retorice ale acestei acțiuni de propagandă, pe care o vom analiza în continuare, leagă ideea naționalistă a superiorității morale, spirituale și militare a Federației Ruse de cultul liderului providențial care dirijează cu o mână de fier destinul națiunii. Conform acestui narativ, liderul este o încarnare a Statului. Cultul liderului puternic derivă dintr-o îndelungată tradiție autoritară a Rusiei: în Evul Mediu, puterea absolută a țarului era justificată prin drept divin, monarhul nefiind supus niciunei autorități omenești, iar mai târziu, în epoca sovietică, imaginea liderului a stat în centrul unui cult al personalității, care îl portretiza ca părinte al națiunii.

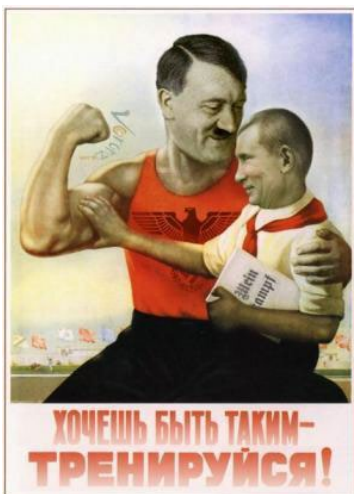
Astăzi, Vladimir Putin încarnează Statul, fiind omul providențial menit să apere națiunea de amenințările din interior și exterior. Biroul de presă al președintelui rus i-a construit o identitate publică energică, hotărâtă și virilă: „Putin și-a orchestrat numeroase apariții publice în diferite situații aventuroase care i-au permis să își etaleze abilitățile în activități masculine. A zburat alături de cocori, a călărit un cal cu pieptul dezgolit, a împușcat cu tranchilizante un tigru siberian și a plonjat cu submarinul în adâncurile oceanului. Daily Mail l-a

comparat cu antagoniștii lui James Bond, reflectând în mod ironic aluzia lui Putin că este un președinte erou de acțiune.” (Denisova 2019: 66) Spre deosebire de Stalin, care s-a autopromovat ca părinte al națiunii, reprezentarea publică a lui Putin este puternic sexualizată și brutală. Machismul lui Putin este legat de nevoia de a justifica monopolizarea puterii. În consecință, referințele memetice ale taberei adulatorilor lui Putin îl portretizează în ipostaza de mascul alfa, de heterosexual viril și împlinit, de erou de acțiune care își domină cu autoritate adversarii efeminați și promiscui de pe scena politicii locale și internaționale. Calitățile care transpar în mod recurent din construcția personajului public Vladimir Putin sunt sănătatea, puterea și stabilitatea. Toate aceste date compun liniile de forță ale discursului hegemonic.

Nu întâmplător, una dintre principalele direcții de asalt al membrilor care critică acțiunea Rusiei în Ucraina îl are în vizor pe Vladimir Putin. Expresii ale rezistenței carnavalesci, meme-urile ucrainene desacralizează imaginea liderului rus, remixând într-o notă parodică elementele componente ale discursului hegemonic pe care le prelucrează după o logică a valorilor răsturnate. Cultul lui Putin este subminat cu umor prin dinamitarea chiar a acelor trăsături fundamentale din care a fost alcătuit cu atâta migală: puterea, masculinitatea, puritatea morală, dragostea față de animale.

O serie de meme îl asociază pe Putin cu Adolf Hitler. În galeria figurilor monstruoase ale umanității, Hitler ocupă un loc fruntaș. Asocierea cu Hitler este dezonorantă. Din alăturarea celor doi, rezultă un hibrid numit *Vladolf Putler* care împrumută mustața iconică a odiosului personaj istoric. Într-o altă memă, Hitler este portretizat ca antrenorul personal al lui Putin, un model spre care ucenicul aspiră cu nedisimulată admirație. Analogia este motivată de reflexele dictatoriale ale liderului rus și de obiceiul acestuia de a anexa periodic teritoriile țărilor vecine.

„Comparația cu Germania nazistă și Adolf Hitler poate fi de impact. [...] Pe de altă parte, realizarea unei comparații cu Hitler și etichetarea cuiva ca nazist a devenit un truism în retorica politică.” (Denisova 2019: 134)

Imaginea 1

Imaginea 2

O linie de evoluție memetică ridiculizează imaginea hiper-masculinizată a liderului de la Kremlin. Postura virilă a președintelui rus, călărind un cal, cu pieptul dezgolit, este supusă prelucrării parodice prin apelul la hiperbolă sau, dimpotrivă, la litotă: Putin este reprezentat, fie călărind un urs, una dintre referințele emblematice ale discursului identitar rus, fie călare pe o pasăre.

Imaginea 3

Deriziunea internautilor nu are limite: masa ridicol de lungă a lui Putin, folosită ca un element de protocol menit să marcheze răceala relațiilor diplomatice cu liderii occidentali sau ca un simbol deloc subtil al virilității, devine scena pe care se proiectează un spectacol suprarealist, în care absurdul se întâlnește cu miraculosul biblic. Pe rând, la masa de protocol evoluează o pereche de patinatori, se desfășoară un meci de tenis sau se consumă cina cea de taină.

Imaginea 4

Carnavalul digital al înjosirii regelui continuă cu plasarea lui Putin în rolul unor antieroi din universul cinematografic: „Nu voi da nimănu prețioasa mea Rusie”, afirmă Putin portretizat ca Gollum, din „Stăpânul inelelor”, un personaj emblematic al culturii populare, măcinat de patima puterii.

Imaginea 5

Într-o altă ipostază, Putin îmbracă haina șefului de clan mafiot care aplică metode criminale în politica globală. Imaginea de forță și prestigiu proiectată de liderul rus este contestată de seria de meme „Sadimir Putin”, în care liderul rus este zugrăvit într-un moment de slăbiciune omenească, lăcrimând. Dezvoltări ale aceleiași linii genetice sunt memele „Gladimir Putin” și „Madimir Putin”. Potențialul contestatar al aparent nevinovatelor tentative de umanizare a țarului de la Kremlin a fost sesizat de autoritățile ruse din sfera comunicațiilor și tehnologiilor, acestea instituind interdicția de a portretiza oameni (politici) în ipostaze străine de personalitatea lor.

Imaginea 6

Preocupat de aspectele etice ale utilizării memelor despre război, Aja Romano își exprimă rezervele în legătură cu moralitatea umorului care trivializează suferința și distrugerea: „A face față unei crize prin umor poate părea o formă complet legitimă de răspuns uman. [...] Saleem Alhabash, care studiază rețelele de socializare la departamentul de psihologie media al Universității de Stat din Michigan, a afirmat că memele sunt un răspuns la fel de valid ca oricare altul la evenimente copleșitoare aflate în afara controlului

nostru. [...] Păreră facilă că umorul este o strategie de adaptare pălește, mulți observând că oamenii care folosesc „umorul” pentru a „face față” sunt oamenii așezați în siguranță în casele lor, departe de pericol.” (Romano 2022)

Suntem de părere că umorul este perfect legitim pentru a păstra vie speranța rezistenței și libertății spirituale în fața absurdului existențial reprezentat de război și a propagandei agresive în favoarea acestuia.

Concluzii

Interpretarea rolurilor, a situației sau a subiectului comunicării poate varia în funcție de sistemul de semnificare prin grila căruia indivizii interpretează propria condiție socială. Corifeii studiilor culturale au propus trei coduri de interpretare, care ar corespunde modului în care un mesaj mass-media poate fi citit în funcție de poziționarea ideologică a receptorului. Adaptăm aceste sisteme de interpretare heteroglosiei sociale, vorbind despre existența a trei coduri care structurează relațiile discursive:

- un cod dominant, care poartă valorile dominante ale societății, și care structurează schimburile discursive non-conflictuale, conservatoare, care nu pun la îndoială nici rolurile, nici situația și nici subiectul comunicării;
- un cod negociat, în care valorile dominante și structura societății sunt supuse reevaluărilor, îmbunătățirii, și care credem că ar caracteriza interacțiunea discursivă bazată pe un acord condiționat;
- un cod opozițional, în care versiunea dominantă despre realitatea socială, despre rolurile actanților și structura relațiilor este supusă contestării fățișe, care credem că ar sta la baza interacțiunilor discursive marcate de dezacord puternic și de conflict.

Fiind un punct de intersecție a celor trei coduri, memele digitale funcționează ca un instrument al participării politice în societatea digitală, o ilustrare a heteroglosiei sociale, putând fi foarte bine atât o expresie a hegemoniei dar și o ilustrare a rezistenței. Cultura populară este un loc în care ideologia dominantă se intersectează în mod constant cu rezistențe pe care se străduie să le elimine. Utilizând materialul pus la dispoziție de discursul hegemonic, o serie de meme expun falsitatea convențiilor oficiale, deconstruindu-le din interior.

BIBLIOGRAFIE

- Bahtin 1974: Mihail Bahtin, *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și în Renaștere*, București, Editura Univers.
- Brown 2014: Andrew Brown, “Serious objections to memes”, in “The Guardian Religion blog”, 8 July 2009, disponibil online, accesat pe 10 mai 2023: www.theguardian.com/commentisfree/andrewbrown/2009/jul/08/religion-atheism.
- Dawkins 1976: Richard Dawkins, *The Selfish Gene*, Oxford, Oxford University Press.
- Denisova 2019: Anastasia Denisova, *Internet Memes and Society. Social, Cultural and Political Contexts*, New York, Routledge.
- Esteves, Meikle 2015: Victoria Esteves & Graham Meikle, “‘Look @ this fukken doge’: Internet memes and remix cultures”, in C. Atton (ed.), *The Routledge Companion to Alternative and Community Media*, New York, Routledge.

- Habermas 2005: Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze*, București, Comunicare.ro.
- Jenkins 2009: Henry Jenkins, *Confronting the Challenges of Participatory Culture for the 21st Century*, Cambridge, MIT Press.
- McLuhan 1964: Marshall McLuhan, *Understanding Media: The extensions of man*, New York, McGraw-Hill.
- Milner 2016: Ryan. M. Milner, *The World Made Meme: Public Conversations and Participatory Media*, Cambridge, MIT Press.
- Niebuurt 2021: Joshua Troy Niebuurt, (2021), "Internet Memes: Leaflet Propaganda of the Digital Age", in "Front. Commun", 5:547065, doi: 10.3389/fcomm.2020.547065.
- Papacharissi 2002: Zizi Papacharissi, "The virtual sphere: The Internet as a public sphere", in "New Media & Society", 4(1).
- Peck 2001: Janice Peck, "Itinerary of a thought - Stuart Hall, Cultural Studies, and the unresolved problem of the relation of culture to «not culture»", in "Cultural Critique" 48, Spring, Regents of the University of Minnesota, disponibil online: <http://www.cla.purdue.edu/academic/engl/theory/marxism/modules/althusserideology.html>, accesat pe 4 noiembrie 2022.
- Romano 2022: Aja Romano, *Reckoning with the war meme in wartime*, disponibil online: www.vox.com/culture/2022/2/25/22950655/ukrainian-invasion-memes-political-cartoons-controversy, accesat pe 10 iunie 2023
- Sălcudean 2015: Minodora Sălcudean, *New media, social media și jurnalismul actual*, București, Tritonic.
- Shifman 2013: Limor Shifman, "Memes in a Digital World: Reconciling with a Conceptual Troublemaker", in "Journal of Computer-Mediated Communication", Volume 18, Issue 3, 1 April, disponibil online: <https://doi.org/10.1111/jcc4.12013>, accesat pe 11 mai 2023
- Wiggins 2016: Bradley E Wiggins, "Crimea River: Directionality in Memes from the Russia-Ukraine Conflict", in "International Journal of Communication", 10, pp. 451-485.

Corpus:

Imaginea 1: https://www.reddit.com/r/memes/comments/tox1b8/vladolf_putler/.

Imaginea 2: <https://twitter.com/RuNetMemes/status/508314219557974016>.

Imaginea 3: <https://u.osu.edu/seej/2017/10/30/hoppe-putin-as-meme/>.

Imaginea 4: <https://hyperallergic.com/710172/the-most-hilarious-memes-about-putin-and-macrons-bizarre-kremlin-meeting/>.

Imaginea 5: <https://www.vocativ.com/world/russia/10-putin-memes-that-are-probably-illegal-now/index.html>.

Imaginea 6: <https://www.express.co.uk/life-style/science-technology/570122/Russia-Vladimir-Putin-Memes-Banned-Ban-Remove-Sadimir>.